

“YASHIL IQTISODIYOT”GA O‘TISH ZARURIYATI

Qodirov Bahodir Tursunovich

Andijon Iqtisodiyot va Qurilish Instituti

“Tarmoqlar iqtisodiyoti” kafedrası katta o‘qituvchisi,

qodirovbahodir0175@gmail.com

***Annotatsiya:** Bu maqolada, Xorijiy mamlakatlar va O‘zbekistonda “yashil iqtisodiyot”ni moliyalashtirish, “yashil” moliyalashtirish uchun mablag‘larni ustuvor yo‘naltirishga shart-sharoitlar yaratish uchun bir qancha chora-tadbirlarni amalga oshirish, kelajak avlodlar uchun dolzarb masalalarda oqilona davlat siyosatini shakllantirish, innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish, davlat moliya institutlari, rivojlanish banklari va pensiya jamg‘armalari va sug‘urta kompaniyalari ko‘rinishida uzoq muddatli investorlar tomonidan nazorat qilinadigan mablag‘larning aktiv fondlarini yaratish haqida gap boradi.*

***Kalit so‘zlar:** CO₂ uglerod chiqindilari, Yashil moliy, yashil iqtisodiyot, yashil o‘shish, inson - tabiat, iqtisodiyot-ekologiya, katta ilg‘or texnologiyalar, jamoaviy “yashil” investitsiya, Craudsorsing.*

Bugungi kunda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta‘minlashning ustuvor vazifalaridan biri jahonda barqaror rivojlanishning muhim sharti bo‘lgan “yashil moliya”ni rivojlantirishning umumiy yo‘nalishlarini aniqlash, moliyalashtirish va “yashil iqtisodiyot”ni rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish, shuningdek, “yashil iqtisodiyot”ning eng muhim yo‘nalishlarini o‘rganish va tahlil qilish hisoblanadi.

“Yashil o‘shish va global maqsadlar uchun hamkorlik-2030” Janubiy Koreyadagi sammitda Sh.M. Mirziyoyevning “Bugungi kunda ona tabiatning o‘zi bizga yo‘llayotgan ogohlik qo‘ng‘irog‘iga beparvo bo‘lmasligimiz kerak. Afsuski, iqlim o‘zgarishlari tobora kuchayib bormoqda. Biz yashayotgan Markaziy Osiyoda so‘nggi 30 yilda o‘rtacha yillik harorat taxminan bir darajaga ko‘tarildi. Mamlakatimizdagi asosiy daryolarning xavzasi va biologik xilma-xillikning qisqarib borayotgani jiddiy xavotir uyg‘otmoqda. Bug‘lanish darajasini oshiradigan gazlar va atmosferaning keng miqyosda ifloslanishi muammolarni yanada chuqurlashtirmoqda. Bugungi kunda yashil taraqqiyot borasidagi maqsadlarga erishish uchun mamlakatlarning harakatlari

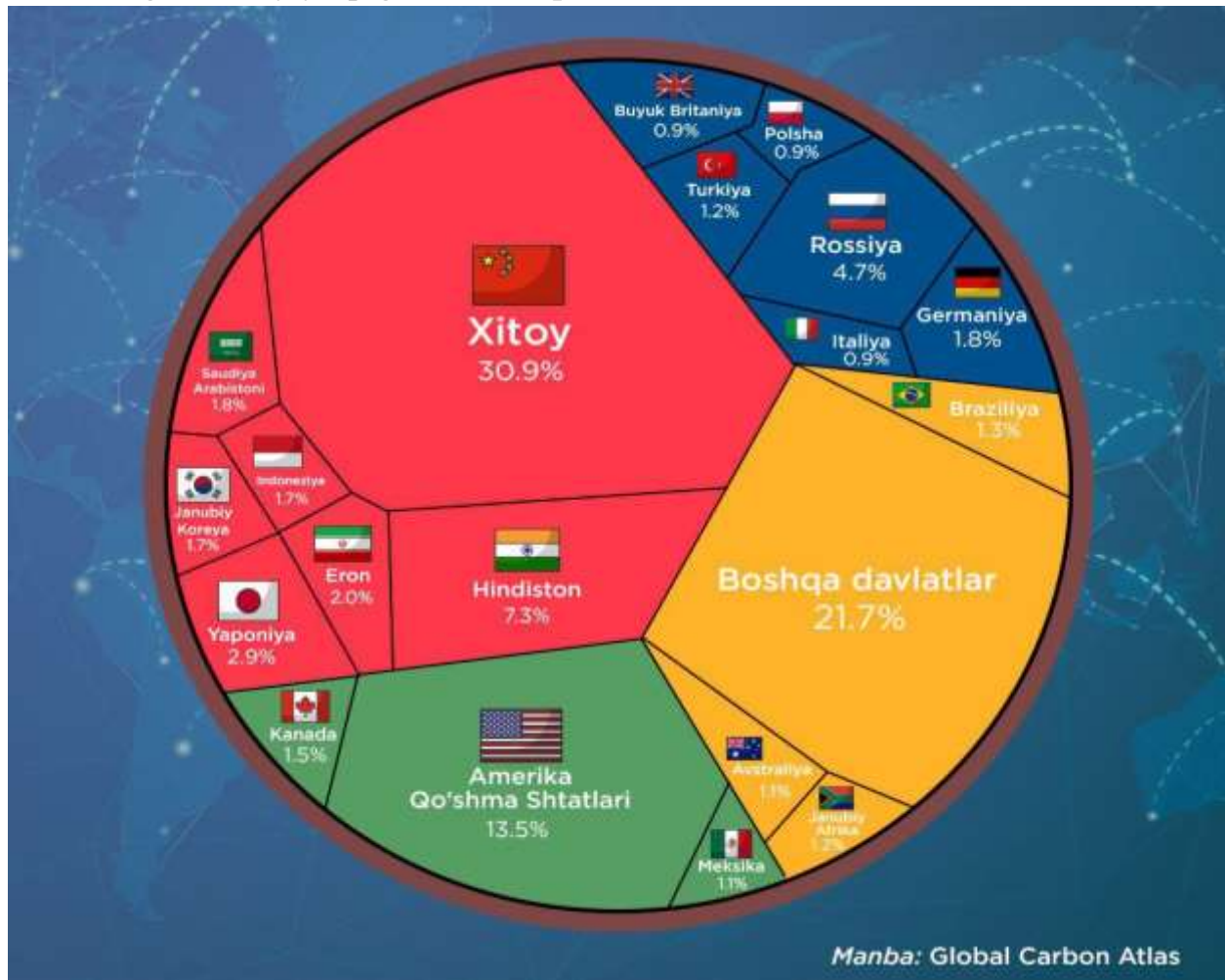
yanada faol va samarali bo'lishi kerakligini hech kim shubha qilmayapti. Boshqa choramiz ham yo'q" degan fikrlarni ta'kidlab o'tdi.[1]

"Yashil iqtisodiyot" jamiyatni ekologik asosda rivojlantirish uchun likvid resurslarni saqlashni o'z ichiga oladi. "Yashil moliya" ham tabiiy resurslardan samarali foydalanish va atrof-muhitning hozirgi holatini saqlash uchun vosita bo'lib hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, "yashil moliya" hozirgi bosqichda jamiyat barqaror rivojlanishining zarur shartlaridan biri bo'lib xizmat qilmoqda. Shuning uchun ularga iqtisodiy barqarorlikni saqlash va rivojlantirish mexanizmining muhim elementi sifatida qaralishi kerak. "Yashil moliya" tushunchasi "inson - tabiat", "iqtisodiyot-ekologiya" tizimida likvid resurslarning aylanishiga ixtisoslashgan bo'lib, ularning predmeti mustaqil bilim sohasiga ta'luqli, ammo moliyaning umumiy rivojlanish qonunlari talablari asosida amalga oshadigan moliyaning o'ziga xos tizimidir. "Yashilmoliya"ning pirovard maqsadi atrof-muhitdan oqilona foydalanish, CO₂ chiqindilarini kamaytirish va past uglerodli iqtisodiyotga erishish hisoblanadi.

So'nggi yillarda iqtisodiy va moliyaviy barqarorlik doimiy nazorat, qayta ko'rib chiqish va bartaraf etishni talab qiladigan ko'plab muammolarga duch keldi. Ular orasida, birinchidan, insonning iqtisodiy faoliyati ta'sirida CO₂ gazlarini normadan ko'payishi, atrof-muhitning buzilishi bo'lib, bu tabiiy muvozanatni tiklash uchun tegishli yashil moliyalash, davlat aralashuvi kabi g'oyat muhim choralar ko'rishni talab qiladi; ikkinchidan, iqtisodiyotni ekologik toza texnologiyalarga o'tkazish bilan bog'liq yangi imkoniyatlar va buning uchun suv va havodek zarur bo'lgan xorijiy investitsiyalardir. CO₂ gazlarining global chiqindilari xajmi 2016 yilga nisbatan 2020 yili tarixda birinchi marta 5,8 % ga qisqargan edi. Biroq, 2021 yilga kelib, energetika tarmoqlarida ko'mir, gaz va neftdan jadal foydalanilganliklari sabab CO₂ uglerod chiqindilari xajmi 4,8 % ko'paydi, ya'ni CO₂ uglerod chiqindilari 1500 Mt. ga ko'paydi. 2021 yil jahonda ko'mirni iste'mol qilish avvalgi (2018 y.) darajasiga ko'tarildi va CO₂ uglerod chiqindilarni global darajasi 640 mln. Tonna bo'ldi, bu esa ko'mirdan chiqayotgan CO₂ uglerod chiqindisi 14,8 gt. yoki 2019 yilga nisbatan 0,4 % yuqori bo'ldi.

Tabiiy gazni yoqishdan 2021 yili CO₂ uglerod chiqindilari 215 mln. Tonna bo'lib, rekord darajaga erishdi. Shuni ham aytish kerakki, 2021 yili global CO₂ uglerod chiqindilarining 65 % i rivojlanayotgan mamlakatlar hissasiga to'g'ri kelmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarda CO₂ uglerod chiqindilari 2019 yilga nisbatan 600 million tonnaga ko'p bo'ldi. Xitoyda energetika sohasida ko'mirdan foydalanish 330 TBtr yoki 7 % ga oshdi. Hindistonda ham ko'mirdan foydalanish 2021 yili rekord darajada bo'lib, 2019 yilga nisbatan CO₂ uglerod chiqindilari 30 million tonnaga ko'paydi va 2022 yili CO₂ uglerod chiqindilari vaqtincha normallashti. AQSh da ham sanoat iqtisodiyoti ko'mir va gazga bog'liq bo'lib, CO₂ uglerod chiqindilari 2019 yilga

nisbatan 2021 ili 1,4 % ga ko‘paydi. Yevropa davlatlarida CO₂ uglerod chiqindilari 2021 yili 2019 yilga nisbatan 80 million tonnaga kamaygan bo‘lsada, bu davlatlarda ko‘mir va gaz asosiy yoqilg‘i sifatida qo‘llaniladi.

Atmosferaga chiqaradigan CO₂ emissiyasi eng yuqori bo‘lgan davlatlar infografikasi.[2]

Jahonda 2021 yili 859 milliard dollarlik “Yashil” va ijtimoiy obligatsiyalar chiqarildi va iqlim o‘zgarishiga, ekologik muammolarga hamda yashil energetikaga sarflandi. 150 milliard dollarlik ijtimoiy obligatsiyalar aholi sog‘ligini yaxshilashga, chuchuk suv bilan ta’minlashga, “Yashil” transportni rivojlantirishga sarflandi. Bunday ikki tomonlama yondashuv, bir tomondan, jamiyatning atrof-muhit yaxlitligi, hayotning davom etishi hamma uchun munosib mehnat sharoitini yaratish bo‘lsa, ikkinchi tomondan, yangi “yashil” investitsiya istiqbollari ta’siri ostida iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirishga olib keladi. Uchinchi tomondan, bugun jamiyat biosfera ishlab chiqarayotgan resurslardan 50 % ko‘p iste’mol qilmoqda, ya’ni odamzod tabiat takror ishlab chiqarish qobiliyatidan ko‘p iste’mol qilmoqda. Inson faoliyatining asosiy qismi uyda, ishxonada, maktabda, institutda, sport zalida, poliknikada, oshxonada, magazinda, ko‘chada o‘tadi. Ishxonada juda ko‘p resurslar, energiya,

materiallar, jihozlar ishlatiladi va ulardan doimo uglerod gazlari, iflos changlar va chiqindilar chiqariladi. Buning natijasida atrof-muhitga ifloslanishi hech kimni qizirtirmaydi. Inson ishlab chiqaradi va iste'mol qiladi. Ishlab chiqarayotgan texnologiyalarning ekologik sertifikatga egaligi va atmosferaga chiqarilayotgan zararli moddalar ekologik normalar asosida malga oshirish muhim hisoblanadi hamda bu masalalar ilmiy tadqiqotlarda to'la o'rganilgan emas.

Atrof-muhitni muhofaza qilish va biznesni rag'batlantirish, ayniqsa investitsiyalar va kreditlash nuqtai nazaridan, ko'pincha raqobatbardosh maqsadlar sifatida belgilanadi. Biroq, shu bilan birga, innovatsiyalarning yangi to'liqini tobora kuchayib borayotganini ham inkor etib bo'lmaydi. Bu jarayon esa o'z navbatida tabiiy muhit va biznesning qo'shilishiga olib keladi. Bunday uyg'unlik natijasida iqtisodiy o'sishning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib xizmat qiladigan va yaqin kelajakdagi taraqqiyotning asosiy yo'nalishlarini belgilashga qodir bo'lgan sinergetik effekt yuzaga keladi. Ushbu rivojlanish istiqbollari ko'p jihatdan iqtisodiyotni quyidagi yo'nalishda qayta qurish bilan bog'liq: qayta tiklanadigan energiya manbalardan foydalanishga asoslangan energetika mustaqilligi uchun kurashdan tortib, "yashil" texnologiyalarni jadal joriy etishgacha bo'lgan ulkan doirani o'z ichiga olib, "Iqtisodiyotni yashillashtirish" "ish joylarini yaratish va "yashil" turmush tarzini butunlay qamrab oladi. Natijada iqtisodiyot barqarorligi oshib, insoniyat farovonlik darajasi oshadi, bu esa kelajakda barqaror taraqqiyotning muhim shartiga aylanadi.

Jumladan, XX asr davomida dunyo aholisi 3,6 martaga o'sgani holda, dunyo yalpi ichki mahsuloti miqdori 18 martadan ko'proqqa ortgan.[3] Shuni aytish kerakki, dunyo aholisining ko'payishi va iqtisodiy o'sishning muntazam ravishda atrof muhitga bo'lgan yukning oshib borishiga olib keldi. So'ngi yuz yillikdagi aholining soni va iqtisodiy faolligining oshishi hisobiga dunyo okeanining oksidlanish darajasi deyarli 1,2 martaga (2000 yilda 1900 yilga nisbatan) oshdi, tropik o'rmonlarning yo'qotilish darajasi 6 marta oshdi, uglerod oksidi chiqarilishi 1,5 martaga ko'paydi.[4] Dunyo aholisi iqtisodiy faolligining oshishi natijasida yuz berayotgan bunday iqlim o'zgarishlari o'rta muddatli istiqbolda jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

BMT Taraqqiyot Dasturi (UNDP) bo'yicha agentlik hisobotiga ko'ra, rivojlanish va ehtiyojlarni qondirish uchun sezilarli miqdordagi uglevodordlarni talab etuvchi jahon iqtisodiyoti va ijtimoiy sohaning joriy holati o'zgartirilmasa 2050 yilda 2022 yilga nisbatan insoniyat 5 mln. kishini yo'qotishi mumkin.[5] Iqlim va global tabiiy tizimning o'zgarishi inson hayotining barcha jihatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi va mamlakatlar aholisi turmush darajasini yomonlashtiradi. Jahon yalpi iste'molining o'sishi cheklangan resurslardan foydalanishm muammosini keltirib chiqaradi. Resurslarning cheklanganligi, yer kurrasi vamokeanda qancha miqdorda mavjudligi ularga xos xususiyat hisoblanadi. Nazariy jihatdan mineral resurslar uzoq muddatli

davrda intensiv ishlatish oqibatida tugashi mumkin. Yer kurrasidagi mavjud aksariyat resurslarning umumiy hajmi iste'mol qilinayotganidan minglab, millionlab marta ko'pdir. Misol uchun, 1990 yilda sanoat zaxiralarining o'rtacha yillik iste'molga nisbati temir rudasi bo'yicha 250 yilni, nikel bo'yicha – 76, alyuminiy bo'yicha – 280, kumush bo'yicha – 60, ko'mir, tabiiy gaz va neft bo'yicha – mos ravishda 400, 71 va 45 yilni tashkil etgan. Qazib chiqarish hajmining ortishi natijasida xom-ashyo zaxiralari miqdori kamayib bormoqda. Sanoat uchun ishlatiladigan xom-ashyodan samarali, tejamkorlik bilan foydalanish va yangi konlarni qidirib topish resurslarni ko'paytiradi.[6]

Tadqiqotlarga ko'ra jahon tabiiy resurslaridan oqilona va samarali foydalanish kelgusi avlod uchun 2050 yilga qadar har yili 2 trln. dollar iqtisodiy foyda olish imkonini yaratadi. Bu davrda dunyo aholisi soni 28 % ga, aholi jon boshiga resurslardan foydalanish darajasi esa 71 %ga ortishi bashorat qilinmoqda. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish bo'yicha qat'iy choralar ishlab chiqilmas ekan, metallar, biyoqilg'i, minerallar va boshqa resurslarning yillik iste'moli 85 mlrd. tonnadan 186 mlrd. tonnagacha ko'payishi mumkin. Iqlim o'zgarishi va global isishni oldini olish uchun sarflanayotgan investitsiyalar aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi yalpi ichki mahsulot ulushining 3,7 % ga qisqarishiga olib kelgani holda resurslardan samarali foydalanish amaliyotini joriy etish ushbu yo'qotishni qoplab ketishi mumkin.

Mavjud vaziyatda iqtisodiyot va ijtimoiy sohani tiklanadigan energiya resurslaridan foydalanishga o'tkazishning eng optimal yechimi, deb hisoblash mumkin. Dunyoning deyarli barcha mintaqalarida qayta tiklanuvchi energetika (quyosh, shamol, gidroenergetika va bioenergetika) sektoridan foydalanish bila bog'liq sezilarli salohiyat mavjud. Jumladan, Xalqaro tiklanadigan energiya agentligi ma'lumotlariga ko'ra, Kanada va AQSh tiklanadigan energiya resurslaridan mos ravishda 96 636 va 214 766 MVt energiya ishlab chiqaruvchi quvvatlarni yaratdi. Rossiya o'zining sezilarli darajadagi salohiyati va xilma-xil iqlimi bilan tiklanadigan energiya resurslaridan yiliga 51 747 MVt energiya ishlab chiqarish quvvatlarini yarata oldi. Braziliya va Xitoy qayta tiklanuvchi energiya resurslaridan mos ravishda yiliga 122 951 va 545 206 MVt energiya ishlab chiqaruvchi quvvatlarni ishga tushirdi. Bu borada Afrika mutlaqo autsayde hisoblanadi. Jumladan, butun Afrika mintaqasi tiklanadigan energiya resurslaridan 38 192 MVt energiya ishlab chiqarish quvvatlariga ega.[7]

Cheklangan resurslardan oqilona foydalanish, barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlash, "sof texnologiyalar" ga nisbatan innovatsion yondashishni kuchaytirish, "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirish muammolari xalqaro iqtisodiy, ekologik, investitsion forumlarda muntazam ravishda muhokama etib kelinmoqda. Jumladan, BMTning 2014 yilda taqdim etilgan "An Action Agenda for Sustainable

Development” nomli hisobotida mamlakatlarning barqaror rivojlanish darajasini belgilab beruvchi quyidagi ko‘rsatkichlar keltirilgan: iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, atrof muhitni himoya qilish va saqlash, tinchlik va xavfsizlikni ta‘minlash. Iqtisodiy o‘rta mamlakat barqaror rivojlanishining muhim jihati xisoblansa-da, bunda atrof muhit muvozanatining ta‘minlanishi, ekologik muammolar keltirib chiqaruvchi omillarning bartaraf qilinishi, aholi daromadlari darajasidagi tengsizlik, tinchlik kabi ko‘plab omillar inobatga olinadi.

Aksariyat mamlakatlar “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish strategiyasida aniq maqsad va vazifalarni belgilab olishadi. BMT Yevropa iqtisodiyot qo‘mitasi mutaxassislarining ta‘kidlashicha, “yashil iqtisodiyotga o‘tishdan ko‘zlangan maqsad iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohaga “yashil investitsiyalar”ni yo‘naltirishni rag‘batlantirish hisoblanadi. Ushbu investitsiyalar muhim iqtisodiy resurslar hisoblangan tabiiy kapital va ekotizimlardan nisbatan samarali usullar yordamida foydalanish yoki ularni tugab qolishi yoki degradatsiyalashuvi riski paydo bo‘lganda boshqa muqobil resurslar bilan almashtirishga yordam beradi. Investitsiyalar bir vaqtning o‘zida ijtimoiy adolat uchun sharoit yaratishi va fuqarolarga munosib ish o‘rinlarini barpo etishi zarur. Atrof-muhit muhofazasini kuchaytirish, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ijtimoiy integratsiyani chuqurlashtirish, iqtisodiy rivojlanishni yaxshilash kabi vazifalar “yashil iqtisodiyot”ning vazifalariga kiradi.[8]

Jahon mamlakatlarida faoliyat yurituvchi “yashil” moliyalashtirish va kreditlash dasturlari, shuningdek, qo‘shma ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun xalqaro mablag‘larni jalb qilish tajribasi qiziqtirib kelmoqda. Ma‘lum bo‘lishicha, iqtisodiy tanazzul, sanksiyalar va cheklangan byudjet resurslari sharoitida “yashil” loyihalarni moliyalashtirishning yangi samarali mexanizmlarini izlash zarur. Buning uchun tabiatdan foydalanish samaradorligini oshirish va ekologik muammolarni hal qilishga qaratilgan texnologiyalarni moliyalashtirish jarayonini tashkil etishda xorijiy tajribadan keng foydalanilinish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi.

Shu munosabat bilan tabiiy resurslardan, ishlab chiqarish chiqindilaridan foydalanish faoliyatini moliyalashtirish, atrof-muhitning ifloslanishi monitoringi, iqlim o‘zgarishi oqibatlarini baholash va iqtisodiyotni moslashtirish sohasida zamonaviy qonunchilikni shakllantirish zarur.

“Yashil” moliyalashtirish – texnologik yangilash bo‘yicha qo‘yilgan vazifalarni yanada samarali amalga oshirish va to‘liqroq bajarish imkonini beradi. Shunday qilib, “yashil” moliyalashtirishning asosiy maqsadiga erishiladi: turli tarmoqlarda “katta ilg‘or” texnologiyalarga asoslangan yetakchi ilmiy-texnik zaxirani yaratish zarur. “Yashil” moliyalashtirish o‘zaro manfaatli innovatsion rivojlanishni rag‘batlantirishi, yuqori texnologiyali, innovatsion va raqobatbardosh mahsulotlar ishlab chiqarishda istiqbolli texnologiyalarni ishlab chiqish va joriy etish, shu bilan birga ekologik va

oqilona tabiatni boshqarish muammolarini hal etish imkonini berayotgani ham birdek muhimdir.

Shunday qilib, texnologik platformalar davlat siyosatining eng muhim vositasiga aylanmoqda, uning maqsadi “yashil” innovatsiyalar sohasida davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish, “yashil” energiyani yaratish va yoqilg‘i-energetika tarmoqlarini modernizatsiya qilish muammolarini hal qilishdir. Texnologik platformalarni amalga oshirish mamlakatning yetakchi ilmiy maktablari, ilmiy-tadqiqot institutlari, ishlab chiqaruvchi korxonalar, yoqilg‘i-energetika kompleksi korxonalarini birlashtirishni nazarda tutadi.

Bizga ma’lumki, “yashil” loyihalarni moliyalashtirish bo‘yicha ilmiy dasturlar xalqaro dasturlar bilan, masalan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Atrof-muhit bo‘yicha dasturi (UNEP) bilan uzviy bog‘lanishi kerak. Ushbu dastur iqtisodiy o‘shish katalizatori bo‘lib, iqtisodiy farovonlik va yangi ish o‘rinlari yaratilishiga olib keladigan, ijtimoiy va ekologik muammolarni hal etishga hissa qo‘shishi mumkin bo‘lgan qator tarmoqlarga, jumladan, o‘rmon va qishloq xo‘jaligiga investitsiyalarni o‘z ichiga oladi. Milliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha to‘g‘ri o‘yangan chora-tadbirlar korxonalarining raqobatbardoshligini oshirishga olib kelishi kerak. Bir vaqtning o‘zida davlat tomonidan korxonalarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlagan holda ekologik talablarning zaiflashishi raqobatbardoshlikning pasayishiga olib keladi va milliy iqtisodiyotining rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi.

Shu bilan bir qatorda, ekologik faoliyat uchun moliyaviy resurslar taqchilligini qoplashning mumkin bo‘lgan manbalaridan biri “yashil” obligatsiyalar, veksellar va aksiyalar chiqarish hisoblanadi.

“Yashil” o‘shish doirasidagi transformatsiyalarni moliyalashtirish XXI asr global iqtisodiyotining asosiy vazifasiga aylanib bormoqda. Ham davlat, ham xususiy investitsiyalarni moliyalashtirish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, mamlakatlar investitsiyalarni moliyalashtirish uchun moliyaviy resurslardan foydalanishda davom etishi, bunda xususiy sektor asosiy rol o‘ynashi muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda ham, “yashil” iqtisodiyotni moliyalashtirish sezilarli darajada oshmoqda.

“Yashil” moliyalashtirish uchun mablag‘larni ustuvor yo‘naltirishga shart-sharoitlar yaratish uchun quyidagi yo‘nalishlarda ishlarni tashkil etish kerak:

- kelajak avlodlar uchun dolzarb masalalarda oqilona davlat siyosatini shakllantirish;

- innovatsion moliyalashtirish mexanizmlarini ishlab chiqish (kapital bozori, moliya bozori vositalarining evolyusiyasi va boshqalar);

- davlat moliya institutlari, rivojlanish banklari va pensiya jamg'armalari va sug'urta kompaniyalari ko'rinishida uzoq muddatli investorlar tomonidan nazorat qilinadigan mablag'larning aktiv fondlarini yaratish;

- qazib olinadigan yoqilg'iga subsidiyalarning eskirgan shakllarini olib tashlash va yashil soliqlarni joriy etish, bu esa yashil iqtisodiyotga o'tishni qo'llab-quvvatlash uchun kapitalni qayta taqsimlash va kengaytirish imkonini beradi;

- moliya institutlari, banklar va boshqa institusional investorlarning jamoaviy "yashil" investitsiya tashabbuslarida, ayniqsa, ish o'rinlari yaratish va energiya, suv ta'minoti, transport, ta'lim sohalarini rivojlantirishga olib keladigan infratuzilma loyihalarida faol ishtirokini rag'batlantirish;

- moliya tizimining barcha tarkibiy qismlarida: vositachilar, kapital bozorlari, infratuzilma, reyting agentliklari va yakuniy foydalanuvchilar o'rtasida kapital taqsimotini belgilovchi meyorlar ishlab chiqaruvchi organlarda ekologik toza va ijtimoiy mas'uliyatli boshqaruv mezonlarini ishlab chiqish.

"Yashil" moliyalashtirishning muhim yo'nalishi chiqindilarni boshqarishni moliyalashtirish tizimidir.

Atrof-muhitni rivojlantirishning muhim yo'nalishlaridan biri suv havzalarini muhofaza qilishdir. Suv ta'minoti va kanalizatsiya uchun amaldagi standartlarni takomillashtirish kerak. Ayni paytda ular korxonalarda mahalliy tozalash inshootlarini qurish, tasodifiy ofatlarni bartaraf etish bo'yicha rejalar ishlab chiqish, ekosug'urta muassasalaridan foydalanishga qaratilgan. Biroq, bu yondashuv vaziyatni yaxshilamaydi, ya'ni suv havzalari va tuproqlarning oqava suv bilan ifloslanish darajasini pasaytirmaydi.

So'nggi yillarda bioxilma-xillikni saqlash sohasida ma'lum bir yutuqlarga erishildi. Shunday qilib, keng jamoatchilik e'tiborini noyob va yo'qolib ketish xavfi ostida turgan hayvonlar turlarini himoya qilish muammosiga jalb qilish mumkin bo'ldi.

"Yashil" moliyalashtirish shakllarini yanada rivojlantirish milliy, va mintaqaviy tuzilmalar oldida davlatning bevosita ishtirokini qisqartirish orqali ham, o'zini-o'zi boshqarish va nodavlat moliyalashtirishni kengaytirish orqali ham amalga oshirilishi mumkin.

Yashil moliya mexanizmini amalga oshirish uchun mumkin bo'lgan vositalar.

Tartibga solish vositalari	Izoh
Loyihani moliyalashtirish	Yirik loyihalarni to'g'ridan-to'g'ri loyiha tomonidan ishlab chiqarilgan pul oqimlari hisobidan kredit orqali uzoq muddatli moliyalashtirish
Mas'uliyatli moliyalashtirish	Kreditlash va investitsiya jarayoni doirasida ekologik, ijtimoiy va axloqiy omillarni hisobga olish, shuningdek, tegishli talablarni taqdim etish
Aholining bepul mablag'lari Crowdfunding	Crowdfunding platformalaridan foydalangan holda ko'plab potensial investorlarga murojaat qilish orqali moliyalashtirish, "Crowdfunding" xizmatidan keng foydalanish.
Korporativ ijtimoiy javobgarlik	Korxonaning asosiy faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan va qonuniy minimumdan tashqarida ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik sohalarda jamiyatning rivojlanishiga biznesning ixtiyoriy hissi
Konsalting	Muammolarni hal qilishda keng doiradagi mutaxassislarni jalb qilish orqali tajriba to'plash
Maqsadli dasturlar	Shartnomalar bo'yicha, yashil loyihalar bo'yicha
Soliq imtiyozlaridan ozod qilish yoki stavkalarni pasaytirish soliqlar bo'yicha	Mulk solig'i (ushbu maqsadlar uchun foydalaniladigan mol-mulk bo'yicha); subyektning byudjetiga hisobga olinadigan stavka doirasidagi daromad solig'i uchun; Transport solig'i bo'yicha (ushbu maqsadlarda foydalaniladigan transport vositalari uchun).
Soliq qarorlari ijrosi	Tadbirkorlarga ma'lum bir faoliyatni amalga oshirishda har bir holatda o'z huquqlari, majburiyatlari va soliq yuki darajasini oldindan aniqlash imkonini beruvchi soliq organining rasmiy tasdig'i.
Kechiktirilgan soliq to'lovlari (Soliqlarni oshirishni oliyalashtirish) TIF	Xususiy sherikchilik hisobidan investitsiya loyihasini moliyalashtirish Xarajatlar investitsiya loyihasini amalga oshirishdan olingan soliq tushumlari hisobidan byudjetga qoplanadi.
Investitsion soliq krediti	Bir qator shartlarni hisobga olgan holda, ma'lum muddatga soliq to'lashda kechiktirishga ruxsat berish, soliq ta'tili berish
Ijro etuvchi hokimiyat organlarining qarorlari	Kommunal tarmoqlarga imtiyozli yoki bepul ulanish Kreditlar bo'yicha subsidiyalangan % stavkasi Loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishda uslubiy va tashkiliy yordam

Nodavlat tartibga solish choralari orasida aholidan bo'sh mablag'larni jalb qilish katta qiziqish uyg'otadi, bu Crowdfunding xizmatidan foydalanish mumkin. Pul massasining katta qismi banklarda va uy xo'jaliklarida to'plangan jamg'arma

qismining kengayishi bilan resurslarni jalb qilish va ularni ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan ekologik loyihalarga yo'naltirishning yangi shakllarining ahamiyati katta.

Craudsorsing imkoniyatidan foydalanishning eng muvaffaqiyatli moliyalash shakli ham muhimdir. Bunda mamlakatda ekologik ko'ngillilar pul resurs markazlari kabi "yashil" iqtisodiyot sohasidagi ko'ngillilar harakati doirasida yaratilgan loyihalar ishlab chiqiladi. Ushbu loyihaning faoliyat ko'lami kengligi bilan ahamiyatli hisoblanadi.

Shu bilan bir qatorda, yashil energiya manbalarini ishlab chiqarish, chiqindilarni qayta ishlash, energiya tejamkorligini ta'minlash uchun yashil texnologiyalarni 20 % ko'proq jalb qilish bo'yicha TDIU da "Yashil iqlim innovatsiyalari markazi" ochilgan va bu markazda yashil iqtisodiyot sohasida ishlaydigan professional kadrlar tayyorlanadi va malakasi oshirib boriladi.

Xulosa.

Xulosa o'rnida shuni aytamanki, "yashil iqtisodiyot"ga o'tish siyosatini amalga oshirish uchun quyidagi vazifalarni bajarilishini ta'minlash kerak:

atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni, shuningdek atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslar to'g'risidagi qonun hujjatlarini tartibga soluvchi huquqiy va meyoriy bazani ishlab chiqish;

atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

atrof-muhit, ekologik xavfsizlik va barqaror rivojlanish;

atrof-muhitni muhofaza qilish va atrof-muhit to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya qilish sohasida davlat ekologik nazoratini amalga oshirish;

maksimal ruxsat etilgan ekologik yuklarni ta'minlaydigan normalar va davlat standartlarini belgilash;

tabiiy resurslarni davlat ro'yxatidan o'tkazish, davlat kadastrlarini yuritish, shuningdek atrof-muhit obyektlarining holati va dinamikasini kuzatish;

atrof-muhit, mintaqaning iqtisodiy-ekologik tizimi holatini sifatli va miqdoriy baholash;

biologik xilma-xillikni saqlash, barqaror rivojlanishni ta'minlash va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan davlat dasturlarini moliyalashtirish;

milliy bog'larni va alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni, noyob tabiat yodgorliklarini muhofaza qilish, brakonerlik va atrof-muhit to'g'risidagi qonun hujjatlari buzilishlariga yo'l qo'ymaslik.[9]

Mintaqaning iqtisodiy va ekologik tizimining innovatsion barqaror rivojlanishini ta'minlashning konseptual modeli qo'yidagi chizmada aks ettirilgan.

Mintaqaning iqtisodiy va ekologik tizimining innovatsion barqaror rivojlanishini ta'minlashda biznesning ishtiroki quyidagilardan iborat [10]:

modernizatsiya siyosatini olib borish;

jamiyatning yashashi va rivojlanishi uchun iqtisodiy sharoitlar, shuningdek, jahon texnik, ilmiy va gumanitar fikrlarining so'nggi yutuqlarini amalga oshirish; ishlab chiqish, amalga oshirish va ishlab chiqarish bo'yicha tadqiqot ishlarini olib borish

atrof-muhit to'g'risidagi qonun hujjatlariga muvofiq mahsulotlar va tovarlar ishlab chiqarilishini nazorat qilish;

xavfsizlik qoidalariga muvofiq ravishda tarmoqlar bo'yicha mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotish, atrof-muhitni muhofaza qilish,

ekologik texnologiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish;

atrof-muhit ifloslanishining oldini olish va ekotizimlarga yetkazilgan zararni minimallashtirish, atrof-muhitga to'plangan atrof-muhit zararini o'tgan davrlarning ishlab chiqarish faoliyatidan olib tashlash³⁶;

tabiiy resurslardan foydalanishning bozor mexanizmlarini joriy etish, ekotizim tovarlari va xizmatlari bozorini rivojlantirish, ekologik toza mahsulotlar ishlab chiqarish va sotishni rag'batlantirish.

Umumiy xulosa qilib aytganda, O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi bilan birgalikda mamlakat va mintaqalarda qonunda belgilangan tartibda atrof-muhit va aholi salomatligiga salbiy texnogen ta'sirini cheklash bo'yicha o'zaro o'rnatish;

atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari, davlat organlari, tijorat tuzilmalari, homiyar va jamoat birlashmalarining mintaqalarning dolzarb ekologik muammolarini birgalikda hal qilish bo'yicha say-harakatlarini birlashtirish;

sanoat va maishiy chiqindilarni qayta ishlash va yo'q qilishning texnologik tizimlarini tashkil etish, ishlab chiqish va joriy etish hamda ekologik loyihalarni amalga oshirish, ushbu loyihalar uchun texnik hujjatlarni ishlab chiqish;

atrof-muhitning hozirgi holatini baholash, unda sodir bo'layotgan barcha jarayonlarni tahlil qilish, shuningdek, uning o'zgarishi mumkin bo'lgan tendensiyalarni oldindan aniqlash maqsadida atrof-muhitni monitoring qilish;

ekologik texnologiyalarni tashkil etish, ishlab chiqish va amalga oshirish, yer osti boyliklaridan foydalanish bilan bog'liq ishlarni xavfsiz bajarish, sanoat xavfsizligi, elektr va issiqlik moslamalari va tarmoqlarining xavfsizligini ta'minlash;

jamoatchilikning ekologik loyihalarni shakllantirishda ishtirok etish mexanizmlarini ishlab chiqish, ekologik ma'lumotlar tizimini takomillashtirish, ta'lim va xalq ta'limi, ekologik bo'yicha o'qitishlar, jamoat tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash, ekologik dunyoqarashni ekologik xavfsizlikni asosi sifatida shakllantirish, ishtirok etish ekologiya sohasidagi ta'lim dasturlarini amalga oshirish;

ekologik dasturlarni moliyalashtirishni tashkil etish.

Turli mulkchilik shaklidagi tashkilotlar va korxonalar, ilmiy tashkilotlar, o‘quv yurtlari, xususiy tadbirkorlar, jismoniy va yuridik shaxslarning viloyat markazlaridagi say-harakatlarini birlashtirish orqali mintaqaning va butun mamlakatning ekologik muammolarini muvaffaqiyatli hal etish mumkin. Shu sababli, bunday uyushmalar - notijorat sherikliklarni yaratish va ularning faoliyati mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlaydi, mintaqaning iqtisodiy –ekologik tizimining barqaror rivojlanish modeliga o‘tadi, global miqyosda boshqaruvni optimallashtirishning tuzilmalari, vositalari va usullarini belgilaydi, mintaqalarda qisqa va uzoq muddatli istiqbolni prognoz qiladi.[11]

Yuqoridagi Xorijiy mamalakatlar tajribalaridan kelib chiqib, O‘zbekiston ham, “yashil iqtisodiyot”ni rivojlantirish maqsadida bir qancha chora-tadbirlar ishlab chiqib, amaliyotda qo‘llashi zarur.Hozirgi kunda atrof-muhit bilan bog‘liq ekologik soliqlar sifatida quyidagilarni olishimiz mumkin.

- energiya soliqlari (yashil energiya iste'moliga o‘tish);
- yerdagi transport soliqlari;
- umumiy ovqatlanish shahobchalari solig‘i;
- g‘isht, sement, ohak, gips, metal ishlab chiqarish, qurilish soliqlari.

Masalani mohiyati shundan iboratki, ekologik soliqlarning maqsadi atrof-muhitga yetkazilgan zarar miqdori, uning qiymatini qanchaligi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Yashil o'sish va global maqsadlar uchun hamkorlik-2030" Janubiy Koreyadagi sammitda Sh.M.Mirziyoev so'zlagan nutqi.
2. <https://t.me/uzgidrouz>
3. Historical and Statistic World Economy. Maddison Project. (2015) http://www.ggdc.net/maddison/Historical_Statistics/horizontal-file_03-2007.xls.
4. Historical and Statistic World Economy. Maddison Project. (2015) http://www.ggdc.net/maddison/Historical_Statistics/horizontal-file_03-2007.xls.
5. UNEP. (2015), Publication UNEP. United Nations Environment Program. <http://www.unep.org/climatechange/>
6. <https://www.unece.org/sustainable-development/green-economy/what-are-the-main-purpose-andtherelated-objectives-of-green-economy.html>
7. IRENA (2017), Renewable capacity statistics 2017, International Renewable Energy Agency (IRENA), www.irena.org/Publications 37 UN. Report for the UN secretary-general "An action agenda for sustainable development". 2014. -P. 1-2. 38 United Nations Environment Programme and Intergovernmental Panel on Climate Change. Special Report on Renewable Energy Sources and Climate Change Mitigation. - P. 7.
8. <https://www.unece.org/sustainable-development/green-economy/what-are-the-main-purpose-andtherelated-objectives-of-green-economy.html>
9. Кудинова Г.Э. Инновационное устойчивое развитие экономико-экологических систем региона. Известия Самарского научного центра Российской академии наук. 2014. Т. 16. № 1-6. С. 1791-1796. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=23059102>
10. Алимов Сергей Александрович. Теоретические основы экологического аудита территориально-хозяйственных систем. Экономические и гуманитарные науки. 7 (246), 2012.- С. 22-26 (<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=17783882>)
11. <https://e.lanbook.com/book/93315>